

EL NOU ORGUE METZLER DE POBLET

Els visitants que ja coneixen el monestir de Poblet s'hauran sorprès en entrar a l'església abacial i veure, tot just passada la galilea, dues columnes al damunt de les quals s'alça un orgue nou de trinca. Ens parla d'aquest magnífic instrument musical Fra Josep-Antoni Peramos, monjo de Poblet i expert organista.

Les vitraux magnifient la lumière, une des premières créations de Dieu, mais l'orgue apporte à l'église quelque chose qui est voisin de la lumière et qui la dépasse: la musique de l'Invisible. C'est l'ouverture merveilleuse sur l'au-delà. (Olivier Messiaen)¹

Ens han demanat un escrit que, amb llenguatge entenedor, doni a conèixer el nou gran orgue de Poblet. Tasca difícil, aquesta, atesa la complexitat mateixa de l'anomenat "rei dels instruments" (W. A. Mozart) i el vast camp de temes a tractar. Per això ens limitarem a fer una descripció sumària del seu funcionament i a donar només un cop d'ull al seu desenvolupament històric, per comentar després breument quins orgues han sonat en la nostra basílica pobletana al llarg de la seva història i descriure finalment les particularitats de l'instrument actual.

1. Funcionament

L'orgue (del grec ὄργανον, *organon*, instrument en general i, en particular, instrument musical) pertany, des del punt de vista acústic, a la família dels aeròfons o instruments de vent. Qualsevol orgue consta bàsicament de quatre parts, cadascuna de les quals comprèn una gran quantitat d'elements: la part sonora, els tubs; una manxa que subministra l'aire; un dispositiu que condueix l'aire als tubs; i una mecànica que transmet les «ordres» de l'organista.

Els tubs de l'orgue són tubs sonors; és a dir, contenen una columna d'aire la vibració de la qual produeix el so. Cada tub és diferent, segons:

- El material de fabricació: metall o fusta, principalment.
- La manera de posar en vibració la columna d'aire: tubs d'embocadura (també anomenats labials) o de llengüeta.

---

¹ Els vitralls magnifiquen la llum, una de les primeres creacions de Déu, però l'orgue aporta a l'església una cosa veïna de la llum i que la sobrepassa: la música de l'Invisible. És l'obertura meravellosa al més enllà.

- El nombre i la forma de les obertures: tubs oberts, tancats i semitancats.
- Las diferents formes que poden adoptar: cilíndrica, cònica, prismàtica, piramidal, etc.
- La diferència de longitud relativa, segons l'altura del seu so en funció de la tecla que el produeix. Aquesta longitud s'especifica en peus: 16', 8', 4', etc.
- La diferència d'amplària en relació a la seva longitud. Aquesta proporció es diu "talla" i pot ser normal, ampla o estreta.
- Segons l'amplitud i amplària de la boca.
- Segons la quantitat d'aire que necessiten per cantar.
- Segons la diversitat del seu timbre i força sonora.

Els tubs, «veu» de l'orgue, estan agrupats formant conjunts homogenis anomenats «jocs»: fileres de tubs de diferent grandària, però d'igual forma, intensitat i timbre, que corresponen a la sèrie cromàtica de tecles. Alguns dels tubs es poden veure a la façana o «cara» de l'orgue, però la majoria se situa dins de la caixa, en diferents cotes o nivells.

També dins de la caixa o «cos» trobem les manxes, «pulmons» de l'orgue, i el salmer o «secret». Cada teclat i el pedal té el seu propi salmer, caixa de fusta rectangular i de poca altura la cara superior de la qual presenta unes fileres de forats on es col·loquen de diferents maneres els tubs. Cap al salmer convergeixen totes les tecles, registres i conductes de vent de les manxes. Perquè l'aire entri en un tub és necessària l'acció combinada de les tecles i els registres, que obstrueixen o faciliten el pas de l'aire als tubs segons es trobin tancats o oberts.

La tracció, «sistema nerviós» de l'orgue, és el mitjà de comunicació entre la consola i els salmers. Transmet els moviments de l'organista sobre les tecles fins a les vàlvules del salmer. Hi ha tres sistemes de transmissió:

- Mecànica: es realitza per mitjà de fines varetes de fusta que obren o tanquen les vàlvules del salmer. Va ser l'únic emprat fins a la meitat del s. XIX. És el sistema més idoni per la interpretació de la música antiga i barroca, i el més fiable i durador.
- Pneumàtica: es realitza per mitjà d'estrets tubs de plom farcits d'aire a pressió que permeten obrir les vàlvules. Aquest sistema va aparèixer a mitjan s. XIX i va estar molt en voga en el període romàntic.
- Elèctrica: es realitza per mitjà d'electroimans que obren les vàlvules del salmer. Permet situar la consola a gran distància de la caixa o cos de l'orgue.

Les manxes recullen l'aire, el comprimeixen i l'insuflen en els tubs a través del salmer. Antigament s'utilitzaven unes manxes molt semblants a les de

les forges dels ferrers. Aquestes manxes d'alimentació no garantien unes pressions constants. Actualment, l'emmagatzematge i equilibri de la pressió de l'aire s'aconsegueix mitjançant una altra manxa «de reserva». Amb el desenvolupament industrial del s. XIX, les manxes d'alimentació van ser substituïdes per turbines mogudes per un motor. L'aire comprimit i emmagatzemat en les manxes de reserva passa als salmers per mitjà d'uns canals de fusta anomenats «portavents».

La consola, «cervell» de l'instrument, registra i transmet els moviments de l'executant en la interpretació musical. Pot ser «de finestra», situada en el cos central de l'orgue, de manera que l'organista toca de cara a l'instrument; o pot tenir forma de pupitre, situada de cara, d'esquena, a prop o lluny de la caixa de l'orgue. Pot tenir d'un a sis teclats (manuals) de 56 o 61 notes (també n'hi ha de 49 o 51) disposats de forma escalonada, i un teclat que es toca amb els peus (pedaler) de 30 o 32 notes (també n'hi ha de 27). Antigament alguns orgues tenien l'octava curta (sense algunes notes de la primera octava) i un reduït nombre de pedals (uns botons anomenats «contres»).

Cadascun dels teclats respon a una part de l'orgue i és, en síntesi, un orgue independent dins del conjunt que configura l'instrument. Així doncs, els teclats es diferencien entre si no únicament pel nombre i caràcter dels jocs que controlen, sinó que en gran mesura es tracta de plànols sonors, de contrast i de relleu.

Cada teclat rep un nom característic d'acord amb les seves propietats. L'«Orgue major» és el teclat principal on es reuneixen els jocs més importants que formen la base sonora de l'instrument. La «Cadireta» (situada a l'esquena de l'organista) o «Positiu» sol ser una rèplica en miniatura de l'«Orgue major», amb jocs de talla més petita. El teclat anomenat «Expressiu» o «Recitatiu» està recollit en una caixa amb una gelosia o persiana que l'organista obre o tanca a voluntat mitjançant un «pedal d'expressió», creant així variacions dinàmiques del so. El teclat anomenat d'«Eco» està situat de manera que les seves veus sonin llunyanes, i també pot estar tancat en una caixa expressiva. El teclat de «Bombardes» controla jocs de llengüeta de gran volum i presència sonora. El Pedal, accionat pel pedaler, posseeix els jocs més profunds de l'instrument. Poden ser suaus i discrets, o de gran vigor sonor, depenent dels timbres que hagi triat l'organer d'acord amb les dimensions de l'instrument.

L'organista selecciona els jocs que desitja fer sonar, per mitjà dels registres disposats normalment als laterals dels teclats. Els registres presenten diverses formes: tiradors, palanques, plaques, botons, etc., i porten escrit el nom del joc que accionen (p. ex. Trompeta 8', Flauta 4', etc.). En la

consola també trobem els acoblaments, que permeten unir els teclats entre si, o els teclats amb el pedaler; les combinacions, mecanismes destinats al canvi de registració; el pedal d'expressió, que permet obrir o tancar les persianes de la caixa expressiva; el pedal de crescendo, amb el qual es pot passar progressivament del pianíssim al fortíssim mitjançant l'addició de registres; i el trèmol, que crea una vibració en el so dels jocs.

2. Desenvolupament històric

L'orgue té més de dos mil anys d'existència. No és un instrument unificat, com el piano o el violí, que han arribat a un estàndard històric on les variacions són mínimes. La història de l'orgue ens revela la profunda riquesa de la seva naturalesa múltiple.

L'avantpassat més remot de l'orgue és la flauta primitiva o pastoril. Posteriorment, la siringa suggereix el principi d'un tub sonor independent per a cada nota musical, i la cornamusa, la idea de l'emmagatzematge de l'aire o manxa. Sembla ser que Ktesibi d'Alexandria inventa al s. III a. C. l'anomenat *hydraulos* o orgue hidràulic. L'aire, pres de l'atmosfera, se sotmet a pressió en un recipient que conté aigua i s'insufla als tubs per mitjà d'una bomba cilíndrica accionada per una palanca. Aquest orgue va tenir una àmplia difusió al món greco-romà. La seva poderosa sonoritat el feia apte per a grans espais i espectacles a l'aire lliure. Amb la decadència de l'Imperi Romà d'Occident, l'*hydraulos* corre la mateixa sort i ja al s. IV comença a desenvolupar-se l'orgue de manxes, amb gran èxit a la cort imperial de Bizanci.

Cap a l'any 900 l'orgue, fins ara construït amb finalitats merament profanes, entra a l'església de l'Europa occidental. L'orgue romànic consistia en un *Blockwerk*, és a dir, totes les fileres d'una mateixa tecla sonaven alhora, en bloc. El teclat tenia una extensió molt reduïda (dues o tres octaves).

El desenvolupament de l'Orde Benedictí afavoreix el conreu de la música en general i de l'orgue en particular. Entrat el s. X comencen a construir-se grans orgues a tot Europa, com el de l'abadia de Winchester (Anglaterra). Però l'orgue encara és lluny de l'instrument que coneixem avui dia. El sant abat cistercenc Elred de Rievall es queixa de "l'espantós rugit de les manxes, que s'assembla més al soroll d'una tempesta que a la dolcesa de la veu".²

L'època gòtica i el Renaixement (ss. XIII-XVI) són períodes històrics decisius en la història de l'orgue, que augmenta el seu volum i separa els

---

² Elred de RIEVALL, *El mirall de la caritat*, II, 23.

components del primitiu *Blockwerk*, donant lloc als registres. Es construeixen fins a quatre teclats manuals i s'amplia la seva extensió cap al registre greu, però amb octava curta. Es redueix la mida de les tecles gràcies al sistema de reducció. Apareixen els primers pedals, diatònics. La tracció mecànica adquireix plena maduresa. A més dels grans instruments, es fabricaven altres tipus d'orgues més petits: portatius, positius i regalies.

En el Renaixement es van constituint les diferents escoles nacionals, que aconseguiran major personalitat a partir del s. XVII. Així doncs, la dimensió geogràfica s'afegeix a l'evolució històrica com a factor diferenciador.

En relació al període barroc (ss. XVII i XVIII), època daurada de l'orgue, es poden establir, simplificant, una sèrie d'àrees geogràfiques on es desenvolupen uns determinats models estilístics. Algunes de les més importants són aquestes:

- A Alemanya i Països Baixos el factor d'unitat més important és l'anomenat *Werkprinzip*, que estableix una relació de proporció entre els diferents cossos de l'orgue (cadascun amb la seva funció dins del conjunt) segons l'altura dels seus jocs principals. Els cossos són disposats en forma ascendent (*Brustwerk / Hauptwerk / Oberwerk*) o adjacent (*Hauptwerk / Rückpositiv*). Es desenvolupa plenament el teclat i els registres del pedaler, i el seu ús virtuosístic com una línia més del contrapunt o com a solista.

Destaquen els orgueners Arp Schnitger, Gottfried Silbermann i Zacharias Hildebrandt, entre molts altres.

- A França l'unitat del seu orgue clàssic és paral·lela a la força cultural de la monarquia absoluta. S'introdueixen una sèrie de regles que afecten tant a la construcció i composició dels instruments, com a certs models convencionals de registració i formalització musical (*Plein-Jeu, Basse de Trompette, Tierce en taille*, etc.). Destaca la qualitat de la llengüeteria i l'abundància de jocs solistes (Cornet, Tierce, Cromorne, etc.). El pedal sol utilitzar-se per destacar el *cantus firmus* o executar la línia melòdica del baix.

Destaquen els instruments de François Thierry i François-Henri Clicquot.

- A la Península Ibèrica es generalitzen els registres partits (de mà esquerra i de mà dreta). El pedal es redueix a una octava diatònica de «contres». Un dels trets més característics és la llengüeteria horitzontal, anomenada «batalla».

Destaca l'orguener Jordi Bosch.

El gran desenvolupament aconseguit en l'art de l'orgueneria es veu corresponsat per la creativitat de grans músics que troben en el rei dels instruments un mitjà idoni per a les seves obres. La figura cim és, per descomptat, J. S. Bach.

El Classicisme suposa una etapa de decadència per a l'orgue, que és arraconat per les noves expressions musicals nascudes del pianoforte i l'orquestra simfònica. Precisament l'auge d'aquesta última en el període romàntic influeix especialment en la nova concepció de l'instrument, l'estructura del qual pretén imitar els grups sonors orquestrals. Neix l'orgue romàntic-simfònic.

Les personalitats més importants en l'orgueneria de l'època són l'anglès Henri Willis, l'alemany Eberhard Friedrich Walcker i sobretot el francès Aristide Cavallé-Coll. Entre les múltiples innovacions podem esmentar:

- Organització horitzontal dels cossos de l'orgue.
- Ampliació dels jocs de fons (principals, flautes, etc. de 8 peus).
- Nous timbres: clarinet, oboè, jocs harmònics, jocs de mutació usats per sintetitzar nous colors, etc. La llengüeteria orquestral i els jocs imitatius de les cordes assoleixen gran perfecció.
- Introducció de la tracció pneumàtica. La màquina Barker alleugereix l'enorme pes de la mecànica. A la segona meitat del s. XIX es comença a aplicar l'electricitat per a la tracció, per accionar els registres i per moure el motor-turbina del vent.

El s. XX està marcat pels grans avanços científics i tecnològics als quals no és indiferent l'orgue, que ja surt més enllà de l'àmbit religiós per instal·lar-se en l'espai públic (sales de concerts, ajuntaments, grans magatzems...).

La idea d'unir en un sol instrument el potencial sonor de l'orgue romàntic alemany, el simfònic francès i el barroc, dona lloc a l'anomenat «orgue eclèctic». L'ús de la tracció elèctrica fa possible la fabricació d'instruments amb un gran nombre de tubs i cossos sonors distribuïts a gran distància els uns dels altres. Tot deriva en el colossalisme, especialment en la versió nord-americana.

A partir dels anys 20 es gesta a Alemanya un moviment anomenat *Orgelbewegung* («renovació de l'orgue»). La genuïna naturalesa de l'instrument es considera «degenerada», i es tracta de promoure una tornada als principis històrics de construcció, prenent com a model l'art dels grans mestres orgueners del passat: Silbermann, Schnitger, Clicquot, etc., sense oblidar les aportacions de Cavallé-Coll. Hi ha una major consciència històrica del fet musical i d'una interpretació d'acord amb l'estètica original.

En el moment present els coneixements referents a l'orgue en l'aspecte musical, històric i tecnològic sobrepassen en molt les tímides pautes de l'*Orgelbewegung*. Es comprèn millor la naturalesa autèntica i la finalitat de cada tipus d'orgue. La tendència cap a la imitació estilística estricta

d'instruments històrics està actualment en auge i s'aplica també a l'orgue romàntic i simfònic.

3. Els orgues de Poblet

Sense comptar l'actual, el monestir cistercenc de Santa Maria de Poblet ha disposat, al llarg de la seva història, d'un total de cinc orgues:

- El primer fou construït al voltant de l'any 1423 per un orguener barceloní, en temps de l'abat Mengucho. Estava situat a la part alta del cor, al costat de l'epístola, sota l'arc immediatament anterior a les tombes reials. Mentre el monjos dormien, una candela mal apagada després de Completes va originar un gran incendi que es propagà pel cor i destruí totalment l'orgue.
- El segon era un petit orgue portatiu comprat l'any 1576 a les monges de Sant Hilari de Lleida. Fou col·locat a la Sala Capitular, i emprat allí durant setze anys, mentre es feien obres a l'església major.
- El tercer, fet construir per l'abat Oliver de Boteller, fou realitzat per l'orguener Josep Bordons, de Solsona, en el transcurs dels anys 1589 a 1592. Estava situat al mateix lloc que el primer. Per l'escala de cargol del campanar s'accedia a la cambra del monjo organista, que quedava penjada. A la seva època fou considerat com un dels millors de Catalunya, i destacava per la bellesa dels seus relleus i escultures. L'any 1769 fou traslladat a una tribuna construïda expressament sobre la porta principal del temple, com l'orgue actual. Va ser cremat en l'exclaustració de l'any 1823.
- El quart fou construït entre 1824 i 1830, també a Solsona. Obra de gran qualitat artística, no inferior al desaparegut, i situat també al fons de l'església, la seva existència fou breu: durant la segona exclaustració (1835) fou reduït igualment a cendres.
- El cinquè fou construït per «Organería Española, S.A. - Alberdi» i inaugurat el 15 d'octubre de 1961. Es tractava d'un instrument de tracció elèctrica, amb 35 registres i un total de 2.389 tubs distribuïts en tres teclats manuals de 56 notes i pedaler de 30 notes. De composició sonora clàssica, es va fer una petita concessió romàntica al tercer teclat. Constava de dos cossos laterals situats darrere el cor: l'Orgue Major (teclat I) i el Pedal al costat de l'epístola; el Positiu (teclat II) i l'Expressiu (teclat III) al costat de l'Evangeli. Fou desmantellat el 2011 i entregat en donació a la Basílica de Santa Maria del Pi de Barcelona.

4. L'orgue Metzler

Metzler Orgelbau (Dietikon, Suïssa), fundada al 1890, és una de les més prestigioses firmes d'orgueneria a nivell mundial, coneguda pel seu

«conservadurisme», ben entès: l'acurada preservació de l'art dels antics mestres orgueners, reflexada en la construcció d'instruments «tradicionals». Veurem més endavant què significa això.

Què fa del nostre orgue un instrument extraordinari? La unió de la seva concepció i la seva construcció.

Concepció

L'estètica sonora del nou orgue de Poblet és barroca. El centre de la seva concepció és l'obra del més gran compositor del barroc: Johann Sebastian Bach. Però aquest orgue no és una imitació estilística d'un instrument històric concret, sinó un instrument veritablement interregional, que recull en una equilibrada síntesi el millor i més significatiu de les tradicions organístiques de què hem parlat més amunt (Alemanya i Països Baixos, França, Espanya), permetent d'aquesta manera interpretar amb autenticitat els seus respectius repertoris musicals. Per il·lustrar amb un exemple senzill aquesta particularitat direm que aquest orgue disposa de tres tipus de trompetes de 8', com es pot veure per la seva nomenclatura: la suau i discreta *Trompette* alemanya de la Cadireta; la *Trompette* francesa de l'Orgue Major, més brillant i potent; i l'esclatant i poderosa *Trompeta* espanyola, disposada horitzontalment a la façana («en batalla») i controlada des del tercer teclat.

Així doncs, la riquesa de la seva disposició sonora permet disposar dels elements necessaris per a l'execució no tan sols de l'obra bachiana sinó també del repertori antic, de la música barroca francesa, de la ibèrica, del barroc tardà, del romanticisme primerenc i de l'època moderna, tals com coloristes mutacions, brillants llengüetes, variats jocs de fons i característics jocs de talla estreta.

Hem considerat el constructor d'aquest orgue com el més òptimament qualificat per a la realització d'aquest tipus d'instrument interregional, atès que, com a orguener suís, no disposa d'una tradició pròpia de rellevància suficient, i s'ha vist abocat durant generacions a importar i adaptar influències foranes per desenvolupar el seu propi estil.

Construcció

Aquest instrument es pot classificar com a «tradicional». Segons Metzler, un orgue tradicional ha de presentar els següents trets:

- Disseny clar en divisions (cossos sonors) d'acord a patrons comuns.
- Caixa tancada fabricada amb fusta sòlida.
- Tracció mecànica.

- Principis de construcció tradicionals, amb la major simplicitat possible.
- Estil tonal en concordància amb els principals punts focals del repertori organístic.
- Materials naturals.
- Producció artesanal.
- Producció pròpia dels tubs.

Els orgues construïts d'acord a aquests principis són fiables, tenen una llarga vida i requereixen un manteniment mínim. El nostre disposa de 52 jocs repartits en tres teclats manuals (*Rückpositiv*, *Hauptwerk*, *Unterwerk*) de 56 notes, i pedaler de 30 notes. La transmissió és mecànica suspesa per a l'accionament de notes, i mecànica per als registres, amb combinador electrònic. La caixa és de roure massís, dissenyada d'acord amb la sòbria estètica cistercenca de la nostra església abacial. Totes les seves parts (tubs, caixa, tècnica) han estat produïdes autònomament per l'orguener, fent servir els millors materials, de forma purament artesanal, seguint les antigues i venerables tradicions.

Podem dir amb satisfacció que la combinació de principis artesanals, dels millors materials i d'un art excepcional al servei d'un gran concepte, ha donat com a resultat un instrument que se situa al cim de l'orgueneria moderna i que suposa una fita al nostre país.

5. Agraïment.

Gràcies al P. Abat, al P. Prior i a la nostra comunitat de Poblet per haver entès la importància d'aquest projecte, i haver-lo impulsat amb entusiasme des de bon començament; i a tots els qui generosament han fet possible la seva realització.

Donem gràcies a Déu per poder gaudir d'aquest magnífic orgue que, sens dubte, obrirà nous horitzons musicals al nostre país, i amb el seu so embellirà admirablement la nostra litúrgia, i mourà, amb les emocions que pot suscitar l'art musical, el cor de tots aquells que l'escoltin, conduint-los, amb l'ajuda de la Gràcia, a les portes del Misteri, on, més enllà de tota música, regna el diví silenci.

*Josep Antoni Peramos, O. Cist., organista,
Revista Poblet 25 (2012) 50-57*